

בחוברת זו מאמרים על העליות הגדולות של קהילות ישראל במזרח ובצפון-אפריקה לאחר קום מדינת ישראל, ואילו החוברת הבאה של 'פעמים' תיועד לגילויים של הציונות, בעיקר בשלביה הראשונים, בקרב יהודי ספרד והמזרח. על מסכת זו של ציונות ועליות, להבטיהן השונים, נכתב לא-מעט ואף-על-פי-כן נראה כי במחקר של נושאים אלה מתחיל, מכל מקום ראוי שיתחיל, שלב חדש. ושני טעמים לדבר. האחד ארכיונים ממשלתיים וציבוריים בישראל וכמעט (אך לא בארצות-ערב ובמזרח-אירופה), שהיו חסויים עד לא-מכבר, הולכים ונחשפים למחקר ובהם שפע של מידע, במיוחד על כל הקשור בעליות הגדולות שלאחר קום המדינה וההתארגנות הציונית שקדמה לכך. הטעם השני הוא שהמחקר בתחום הנדון עבר את שלב הראשית שלו — על מניעיו, השגיו וגם חולשותיו. ואכן בכך עוסק המאמר הפותח את החוברת.

□ פרופסור מיכאל אביטבול סוקר את ספרות המחקר על הציונות בקהילות ישראל במזרח, מצביע על גאותה בעיקר בעשור-השנים האחרון ועל הגורמים לגאות זו, מהם הנובעים מטיב התייעוד ומהם שמקורם מחוץ למחקר. לאחר ציון ההשגים של המחקר בתחום זה, הוא מפרט מטלות ויעדים שראוי כי החוקרים יחתרו אליהם בעתיד. המחבר, ראש מכון בן-צבי, הוא פרופסור להיסטוריה של אפריקה וליהדות זמננו באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ פרופסור עוזיאל שמליץ מסכם את ההבטים הדמוגרפיים של העלייה ההמונית מאסיה ומצפון-אפריקה בשנות 1948-1954. הוא פותח באומדן מספר היהודים באסיה ובצפון-אפריקה בעת הקמת מדינת ישראל, דן בעלייה מיבשות אלה בתקופת המאנדאט, מציין את המאפיינים הדמוגרפיים של העלייה ההמונית בשנים אלו (הרכב גילים, מצב משפחתי, תנועה טבעית בחו"ל, רמת השכלה, משלח-יד), דן בתהליכים הדמוגרפיים הראשונים של עולים אלה בישראל ומסיים בתמורות שחלו באוכלוסייה זו בפרספקטיבה של 40 שנה לאחר ראשית עלייתה. אחת המסקנות החשובות העולות מהמאמר, המשופע לוחות סטטיסטיים, היא שמבחינה

דמוגרפית נעלמו פערים מרובים שהיו קיימים בין יהודי אסיה ואפריקה ליהודי אירופה ואמריקה, כגון: שיעור התמותה, שכיחות וגיל הנישואין, שיעורי הפריור ועוד. מסקנה זו ראוי שכל הדנים בתהליך מיזוג הגלויות יתנו דעתם עליה וישאבו עידוד ממנה.

המחבר הוא פרופסור לדמוגרפיה יהודית באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ ד"ר דפנה צמחוני דנה במדיניותה של ממשלת עיראק כלפי היהודים בארץ זו לאחר קום המדינה. מדיניות זו התאפיינה במהלכים סותרים, כמו הרשאה לכל היהודים הרוצים בכך לעלות לישראל מזה, אף שכבר אז נשמעו קולות כי העלייה מחזקת את מדינת ישראל, ותוכניות לגירוש כל היהודים מעיראק בכוח או החוק להקפאת רכושם מזה.

המחברת מרצה במחלקה להיסטוריה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

□ חיים סעדון דן במאפיינים ובבעיות של העלייה הגדולה מתוניסיה בשנות 1948-1956, תקופה שבה רוב היהודים שיצאו מארץ זו עלו לישראל. המאמר מפרט את המצב הכלכלי של היהודים בתוניסיה באותו זמן, את מדיניותה של צרפת כלפי העלייה, את יחס המוסלמים לקהילה היהודית ולעלייה ולבסוף את מהלך העלייה ואת מדיניות הסלקציה שצימצמה את הקפה.

המחבר עוסק בחקר תולדות הציונות בתוניסיה.

□ ד"ר יוסף הלוי דן בהשתקפות גלי העלייה מתימן, קודם קום המדינה ולאחריה, בספרות היפה של יהדות זו. נראה, כי הספרות העברית של יהודי תימן, יותר מזו של כל קהילה יהודית אחרת בארצות האסלאם, שופעת יצירות בשיר, בסיפור ובמחזה – הנותנות ביטוי הן לקשי הגלות והן לשאיפה לגאולה. הספרות היא עדות חשובה במיוחד לחשיפת ההתייחסות הנפשית של העולים אל העלייה ואל מניעיה.

המחבר מרצה על ספרות עברית במחלקה לספרות עם ישראל באוניברסיטת בר-

אילן.

חוברת זו אינה מתיימרת להקיף את מכלול התפוצות, הנושאים וההבטים של העלייה הגדולה, שרשמה את אחד הפרקים היפים בתולדות ישראל. אך יש בה מיגוון הבטים של מסכת זו, (דיון מתודולוגי בספרות המחקר, סיכום דמוגרפי, מבט מבחוץ על עלייה של תפוצה בכללותה, מבט מבפנים על עלייה המונית של חלק מתפוצה, השתקפות העלייה בספרות); יש בכך גם כדי לרמוז על האפשרויות ועל היעדים של המחקר בתחום זה לעתיד.